

Heiligen en Hilversum (1): Aurelius Augustinus (354-430) van Hippo en Monica van Thagaste (331-387)

1 Inleiding

De symbolen van Augustinus zijn een open boek, een brandend hart en een schelp. De schelp is een symbool geworden voor Augustinus door een middeleeuws verhaal. Dit verhaal van Augustinus en het kind op het strand is vaak afgebeeld, maar het komt niet uit een van de geschriften van de kerkvader zelf. (Het staat wel in: Jacobus de Voragine, *The Legenda Aurea (Golden Legend)*, een boek over heiligenlevens.)

Augustinus was jarenlang bezig met een moeilijk boek over de triniteit. Aan het strand zag de kerkvader eens een kind spelen bij een kuiltje met water. Steeds rende het naar de waterlijn en schepte het met een schelp water, om het voorzichtig naar het kuiltje te brengen. Dit was dus geen water naar de zee dragen, maar omgekeerd. ‘Wat doe je daar?’ vroeg Augustinus. ‘Ziet u het niet,’ antwoordde het jongetje, ‘ik schep de zee in dit kuiltje.’ ‘Jongen, maar dat kan toch helemaal niet...’ zei Augustinus, waarop het jongetje antwoordde: ‘Toch zal ik eerder de zee in dit kuiltje scheppen, dan dat het jou zal lukken om het mysterie van de Heilige Drie-eenheid in je hoofd te krijgen.’ Toen verdween de engel, of was dit het Christuskind? Augustinus bleef verbijsterd achter.

Het is een legende, maar wel een mooie, omdat precies wordt aangegeven wat de balans was voor de kerkvader tussen verstand en geloof. God wordt, wat Augustinus betreft, ten diepste begrepen door het hart. Daar horen veel gevoelens en emoties bij. Maar dat wil niet zeggen dat verstandelijke reflectie onmogelijk of onnodig is. (Augustinus: ‘crede ut intelligas’ (Sermo 43, 7 en 9); Anselmus: ‘fides quaerens intellectum’) Was hij mystiek? Ja, maar dat laat onverlet dat hij rederneren belangrijk vond. Hij was ook voluit theoloog en filosoof.

Aurelius Augustinus, 354-430 (28 augustus 430, feestdag RK-kerk), staat op een kruispunt in de geschiedenis. Hij verbindt de Grieks-Romeinse denkwereld met die van het christendom. Augustinus was een neo-platonistisch denker, vooral beïnvloed door Cicero, scepticisme en manicheïs, een in die tijd grote Gnostiek beïnvloede godsdienst filosofische stroming. Vormend was zijn radicale bekering, het zich terugtrekken eerst op landgoed Cassiciacum, later in Africa, totdat hij tot het priesterambt werd geroepen, tegen zijn zin? Groot was de invloed van zijn biddende moeder Monica. (Psychologenvraag: Had Augustinus een te sterke moederband die zijn relatie in de weg stond?) Enkele beroemde werken: *De vita beata*; *Confessiones* en *De Civitate Dei*; Preken. Wezenlijk is in de teksten die Joep Dohmen opneemt: Een mens heeft zowel lichamelijk als geestelijk voedsel nodig. De genade van God is onmisbaar.

Het beroemdste citaat van Augustinus komt uit de Belijdenissen: ‘Gij hebt ons voor U geschapen, en rusteloos is ons hart tot het rust vindt in U.’ (‘Fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te’, Belijdenissen, 1, I,1.) De teksten van Augustinus spreken nog altijd veel mensen aan. Waarschijnlijk komt dit vooral omdat hij zijn filosofische gedachten vaak toetst en illustreert aan zijn persoonlijke ervaringen.

Na stil te staan bij de betekenis van Augustinus en Monica voor Hilversum, kijken we naar de rol van de bijbel voor Augustinus, zijn leefwereld, zijn filosofie, we stellen de vraag hoe geloof en denken zich bij Augustinus verhoudt en we horen hoe hij aankeek tegen de val van Rome in 410 na Christus.

2 Augustinus, Monica en Hilversum

Het klooster 'De Stad Gods' van de zusters Augustinessen op de Monnikenberg bij Hilversum dateert van 1946 (aangekocht 1943). Het is genoemd naar het grootste werk van Augustinus, 'De Civitate Dei', de Stad Gods. Het was het tweede in een serie van zeven kloosterstichtingen, begonnen te Utrecht in 1934 (toen een nieuwe congregatie, opgericht door pater Van Nuenen in de arme wijk C: vestiging Waterstraat 'Meisjesstad'). Er waren 155 (jonge) zusters, die telkens weer in een ander huis woonden. het ideaal was samen één grote familie te zijn, ook samen met vrouwen in problemen aan wie onderdak werd verleend. Typerend was, dat er geen strenge regel was die de vrouwen zou belemmeren zich volop in te zetten voor de (stadse) omgeving van de armen bij het klooster. Te Hilversum was een prachtige locatie beschikbaar voor opvang in de natuur voor vrouwen met problemen. Ook kon hier het generaal bestuur van de congregatie en de redactie van het blad 'De Stad Gods' worden gevestigd. In 2013 is in plaats van het klooster, de religieuze gemeenschap Casella gekomen, een plek ook voor stilte en ontmoeting. Geen strenge regel, maar wel in de geest van de regel van Augustinus.

Eén van de brieven van Augustinus en enkele andere geschriften van de kerkvader zijn in het christelijke kloosterwezen later gebruikt als kloosterregel. Vooral de verschillende takken van de augustijnen deden dit. Soms werd de brief zelf als de regel beschouwd, bij andere orden weer een van de andere geschriften. Midden dertiende eeuw werd de *Regel van Augustinus* verplicht gesteld als regel voor nieuwe kloosterorden. Deze orden werkten hun specifieke verdere regels uit in constituties, zoals ook de benedictijnen dit al eeuwenlang deden ter aanvulling op de regel van Benedictus. De Zusters Augustinessen van St. Monica kennen we in Hilversum van de Monnikenberg. Zij bestaan sinds 1934 als congregatie te Utrecht (Waterstraat/Oude Gracht, waar zij nog altijd bestaan) en had vroeger zes vestigingen in Nederland, doel: evenwicht tussen *vita contemplativa* en *vita activa*.

Hs 1: Opdracht (1); Eensgezindheid (2); Geen persoonlijk eigendom (3); Afgeven bezit bij intrede aan klooster (4); Niet intreden om beter van te worden, materieel (5); Relationeel (6); Niet hoge maatschappelijke status meenemen klooster in (7); Ter ere van God (8).

Gebed (Hs.2); Zorg voor lichaam (Hs.3); Verantwoordelijk voor elkaar (Hs.4); Zorg voor elkaar (Hs.5); Conflict: Schuld en vergeving (Hs.6); Leiding geven en gehoorzamen (Hs.7); Alles met liefde doen (Hs.8).

De beeldengroep bij het klooster op de monnikenberg is gemaakt door zuster Marie José van der Lee toont Augustinus omringd door pater (stichter) Van Nuenen, mater (moeder overste) Van Reijssen, een moeder en een vader met hun kind.

Voor de zusters is Monica altijd een aansprekende figuur geweest. De Berberse Monica was de moeder van Augustinus, Navigius en Perpetua. Haar man Patricius was een gewelddadig type, dat haar niet trouw was. Zij is in de traditie het klassieke voorbeeld geworden van een moeder die bidt voor haar kind, dat het tot geloof zal komen. Was er sprake

van een dusdanig sterke moederband dat hoe dan ook, iedere relatie met een andere vrouw wel moest mislukken? Augustinus werd opgeleid als rhetor. Zij had veel spanningen met de aanvankelijke veelbelovende Augustinus, die er maar een beetje op los leefde. Beroemd is het woord van een bisschop tot Monica: 'Een kind van zoveel tranen, kan niet verloren gaan.' Als Augustinus naar Rome gaat, volgt Monica hem.

3 Wat betekent de bijbel? (De Doctrina Christiana)

Augustinus is de leraar van de kerk bij uitstek geworden. Kan Aristoteles in de middeleeuwen dé filosoof genoemd worden en Paulus dé apostel, Augustinus is dé leraar, de belangrijkste kerkvader in het Westen. Augustinus is daarom zo belangrijk omdat hij tal van elementen uit de Grieks-Romeinse denkwereld weet te integreren in een samenhangend christelijk wereldbeeld, bepalend voor de Middeleeuwen en de vroegmoderne tijd. Zijn beeld daarbij is dat van het volk Israël dat Egypte verlaat (Exodus 12, 35-36 Inleiding Den Boeft/Sluiter, 23). Augustinus staat op het grensvlak tussen Oudheid en middeleeuwen, hij heeft er geen enkele moeite mee dat het christendom gebruik maakt van de hoogste wijsheid van de heidenen. Enkele van die elementen zijn de rhetorica van Cicero, tradities als scepticisme en manicheïsme.

In *De Doctrina Christiana* (deel 1: 397; deel 2: 427), in het Nederlands vertaald door Jan den Boeft en Ineke Sluiter onder de titel 'Wat betekent de bijbel' geeft Augustinus zijn uitleg van tekstinterpretatie en geloofsoverdracht, een probleem dat Augustinus persoonlijk zeer ter harte ging. Hij had als klassiek gevormde jongeman een fundamentele weerstand gevoeld tegen de onsystematische lelijkheid van de bijbel, inhoudelijk én qua taal. Augustinus maakt onderscheid tussen realiteiten ('res') en tekens ('signa'). Realiteiten zijn eeuwige onveranderbare geloofswaarheden. Mensen zijn ook realiteiten, die bemind moeten worden omwille van God. Taal is een tekensysteem. Het staat ten dienste aan God en mensen. Maar niet manipulatie is het doel. In plaats van rhetorica, pleit Augustinus voor welsprekendheid en vooral (bijbelse) wijsheid. Het komt erop aan de tekens op de goede manier te interpreteren. Augustinus staat in de traditie van de Alexandrijnse school die allegorie toestond om het Oude Testament te interpreteren (traditie Origenes). Dat was niet vanzelfsprekend. Het grote bezwaar dat vanuit de 'Antiocheense school' (dat wil zeggen onder in Antiochië werkende bijbeluitleggers) naar voren werd gebracht (Theodorus van Mopsuestia, Nestorius), was dat het werken met allegorieën de heidense methode was om de Griekse mythen (Homerus) te lezen als godsdienstwijsheid. De bijbel bevatte volgens deze school geen mythen, maar louter geschiedenis. Augustinus ziet dit anders. In zijn boek over de letterlijke betekenis van Genesis, ziet hij de scheppingsdagen symbolisch, want God scheidt in één daad. Het Oude Testament is reëel en heeft in de ogen van Augustinus een tijdloze betekenis, want het gaat om de redding van de mens. De bijbel verklaart zichzelf aan de goede lezer.

Augustinus kende zelf geen Hebreeuws. Hij was geen held in Grieks. Hij accepteerde een zekere polivalentie van de teksten (d.w.z. dat ze meerdere betekenissen konden hebben), maar voelde zich geroepen en vrij ze te actualiseren. Natuurlijk maakt hij daarbij dankbaar gebruik van wat hij geleerd heeft tijdens zijn opleiding tot redenaar. Een tekst is in principe zijn eigen uitlegger: 'Homerus uit Homerus verklaren.' Maar een ander centraal exegetisch principe, eigenlijk het belangrijkste, wordt voor Augustinus de liefde, 'caritas'. Hij las de bijbel als een geneeskrachtig boek, waarin genezing werd gevonden voor de ziel. Het OT las hij in het licht van het NT. Maar hij is Christus niet steeds aan het terug projecteren in de Schrift, zoals elders wel gebeurde waarbij steeds de komst van Christus in de Oude Testament

wordt voorspeld. Het gaat om een eeuwige waarheid achter de verschijnselen. Omdat deze op God terug gaat, is er vanzelfsprekend verband, maar ook verscheidenheid, omdat het om andere tijden gaat. Augustinus kent de wijze waarop Plato in de dialoog *Cratylus* het probleem van de verhouding tussen taal en werkelijkheid behandelt. Daar was de vraag gesteld als je de realiteiten (het zijn) door tekens leert kennen, hoe leer je dan de tekens zelf begrijpen als wat zij zijn? Uiteindelijk kan dat alleen uit de realiteiten. De positie van Augustinus is dat het geloof de grote realiteit is (inclusief de leerstellingen van het christendom), op grond waarvan dit allemaal kan. Het gebod van de liefde is de ultieme toets (Boeft/Sluiter, 32).

De aandacht voor de context is daarbij cruciaal. Niet ieder beeld heeft op dezelfde plaats betekenis. Augustinus geeft verschillende voorbeelden: brood, slang, leeuw. Het hangt van de context af wat de analogische betekenis is. (*De Doctrina Christiana*, III,77) Zo begrepen is het lezen van de Schrift voor een mens als het aansteken van een lamp. In de Schrift spreek Gods Woord ons toe: *verbum vox et carno factum est* (Het woord krijgt klank en is vlees geworden). Er ligt geen willekeur op de loer, want Augustinus gelooft dat de norm, de ‘geloofsregel’ als criterium is te ontleen aan het geheel en de centrale momenten. De liefde, *caritas*, staat immers centraal. Oprechte liefde is onlosmakelijk met God verbonden. Interpretaties die daarmee strijdig zijn, kunnen niet goed zijn. Zo gelezen is de bijbel *non in verbis sed in facto* (niet letterlijk, maar in feite), veel feitelijker dan het lijkt. Vrijmoedig mag de allegorische leeswijze, zoals Paulus dat deed, worden toegepast. Mystieke betekenissen komen naar boven. Figuurlijke betekenis is gebaseerd op verwantschap of analogie met de letterlijke uitdrukking. Meerdere betekenislagen kunnen naast elkaar bestaan. Augustinus heeft aandacht voor zgn. tropen, stijlfiguren uit het theoretische systeem van de pagane grammatica en rhetorica. (Boek III, 77ff) Een goede redenaar doet vervolgens drie dingen: Hij onderricht zijn toehoorders, hij vermaakt ze en hij ‘praat ze om’; anders gezegd: een goede preek geeft je informatie om over na te denken, is boeiend om naar te luisteren en overtuigt je ergens van, nog eenvoudiger, het gaat Augustinus om de drieslag: begrip, plezier, gehoorzaamheid. (Boeft/Sluiter, 29)

Gods scheppingsdaden en zijn woorden vallen, wat Augustinus betreft, samen en komen tot een hoogtepunt in Jezus. Wij zijn burgers van een rijk in de hemel (Fil.3,20) en zo staan wij boven de wisselvallige gebeurtenissen. De Schrift is de spiegel waarin wij de hemelse werkelijkheid kunnen herkennen als wij ons best doen, met opzet niet heel erg helder, om ons uit te dagen. Juist duistere passages bevatten geheimen die ons verder zullen helpen, wanneer wij de worsteling aangaan. Erfzonde, Plato, God openbaart zich indirect. Het kenvermogen van de mens is aangetast. ‘Als je niet gelooft, zul je niet begrijpen,’ Jesaja 7,9 (Vulgaat) Bekering is wezenlijk voor Augustinus, zowel van gedrag als van gedachten.

4 Levensloop

Augustinus werd in 354 geboren in Thagaste, in de Romeinse provincie Africa (nu deels Tunesië), zoon van Patricius en Monica (Berbers). Zijn ouders waren niet rijk (‘arme notabelen’), maar Augustinus kreeg een goede opleiding in de rhetorica, 375 Thagaste, 376 Carthago, 383 Rome, 384 Milaan (waar in die tijd het keizerlijk hof was). Moeder Monica zag met lede ogen aan hoe Augustinus een, volgens hemzelf in terugblik, losbandig leven leidde. Op 17-jarige leeftijd kreeg Augustinus een relatie met een jong meisje met wie hij een zoon, Adeodatus, kreeg. Na 13 jaar, tijdens zijn grote persoonlijke crisis in 384, maakte Augustinus tot genoegen van Monica een einde aan de relatie en stuurde zijn vriendin, van wie wij de

naam niet eens weten, terug naar Afrika. Aanvankelijk zou hij op advies van Monica trouwen met een meisje van zijn eigen stand, maar daar kwam niets van terecht. Hij koos nu voor celibatair aan God gewijd leven en heeft zodoende een grote invloed op de latere kerk gehad (*Belijdenissen*, IX, 6, 14)

Wonderlijk is dat hij bijna niet over zijn relatie spreekt in de *Belijdenissen*, maar wel over een perendiefstal en over zijn vriend Alypius die verslaafd raakt aan de gladiatorenspelen (*Belijdenissen*, VI, 8, 13) Aanvankelijk voelde Augustinus zich aangetrokken tot het manicheïsme, waarover later meer. In 386 bekeerde Augustinus zich tot het kerkelijk christendom. Tijdens het Paasfeest 387 werd hij door Ambrosius bisschop van Milaan gedoopt. Vlak voor haar dood deelde Augustinus een mystieke ervaring met Monica te Ostia. Augustinus beschrijft dit in *Belijdenissen*, IX, 10 ff). Ze waren onderweg, terug naar Africa. Daar overleed Monica, wat een jaar oponthoud tot gevolg had. Monica werd te Ostia begraven, maar ligt sinds de 15^e eeuw in de San Augustino te Rome. Augustinus leed in deze tijd een teruggetrokken sober leven met veel bijbelstudie. In 391 wordt hij, min of meer tegen zijn wil, tot priester gewijd. In 395 mede-bisschop, 396 werd hij bisschop van Hippo Regius, wat hij tot zijn dood in 430 tijdens het beleg door de (Ariaanse) Vandalen, is gebleven.

5 Waarde van de filosofie

Voor de jonge Augustinus was het lezen van Cicero's *Hortensius* de aanleiding om dieper te gaan graven in de filosofie, met name intrigeerde hem de Godsvraag in relatie tot het kwaad. Hij bestudeerde in het kader van dit onderzoek ook de bijbel als mogelijke bron van filosofie, maar deze stelde hem teleur. Waar komt (de ruimte) voor het kwaad vandaan? Aanvankelijk (376-386) leek hij een antwoord te vinden in het manicheïsme, een van de vele wijsgerig-godsdienstige stromingen in die tijd. Mani (210-276) was een Perzische wijsheidsleraar die tot een syncretisme (versmelting van verschillende wijsgerige en religieuze opvattingen zonder dat de tegenstrijdigheden worden opgeheven en een diepere synthese ontstaat) was gekomen, populair in het laat romeinse Rijk. Manicheïsme kan als een vorm van gnostiek worden gezien, waarbij een diepzinnig dualistisch op kennis gebaseerd inzicht bevrijding bewerkt van het aardse. Paul van Geest ziet het manicheïsme als een gnostische stroming in de brede stroom van het toenmalig christendom (Van Geest, 52), maar er was een grote spanning en de kerk heeft deze stroming tenslotte verketterd. Het verstand leek zich religieus te laten bevredigen en er kwam een interessant netwerk van contacten voor Augustinus uit voort. Maar na zijn bekering werd het manicheïsme dus voor Augustinus een grote ketterij. Het poneerde een hogere God, de Vader van Christus, tegenover de jaloerse en driftige God van het Oude Testament. Dit liet zich niet verenigen met de belijdenis van Nicea, 325. Maar Augustinus bleef bezig met de idee van een absoluut goede God tegenover een autonome bron van kwaad, verstandelijk wel aantrekkelijk als verklaring van de wereld. God kon zodoende worden vrijgepleit van de auteurschap van het kwaad (theodicee).

Door zich in de Griekse filosofie te verdiepen, Plato, Plotinus (neo-Platonisme), begon de ambitieuze jonge Augustinus, na aanvankelijk enthousiasme, steeds meer vraagtekens bij het manicheïsme te zetten. Voor Augustinus' leermeester Ambrosius was Plotinus tot een aanvaardbare interpretatie van de mystieke elementen bij Plato gekomen. Het dualistische daarin leek zich goed te verhouden tot met name het vierde evangelie, terwijl de eenheid van God behouden bleef. Aan het bezwaar van een al te mensvormig Godsbeeld, waar de manicheeërs al tegenaan liepen, wordt in het neoplatonisme tegemoet gekomen, door het mystieke Ene. Voor Plotinus was de hele werkelijkheid doordrongen door het Ene, dat zich

uitzaaide in de wereld. Niet langer kon het kwaad voor hem nu een op zichzelf staande entiteit zijn. Niet het kwaad, maar het goede is de actieve kracht, in staat het kwaad in de wereld terug te dringen. Het kwaad kon worden begrepen als een tekort, of een ontsporing van het goede, mede veroorzaakt door een ontwrichting van de menselijke wil. Augustinus is echter steeds blijven worstelen met de oorsprong van het kwaad. Waar hij tenslotte (o.a. in de Belijdenissen) op uit komt is een gespletenheid van de wil en een ten diepste onkenbaar God. Wij willen tegelijk dingen wel en niet (*velle*, latijn: willen vs. *nolle*, latijn: niet willen). Het is oorlog in onze wil. Hier kan Augustinus sterk leunen op Paulus: ‘Wat ik verlang te doen, het goede laat ik na; wat ik wil vermijden, het kwade, dat doe ik. Maar wanneer mijn daden in strijd zijn met mijn wil, ben ik daar niet zelf de oorzaak van, maar de zonde die in mij heerst.’ (Romeinen 7, 19-20) Augustinus is de eerste die een analyse van de menselijke wil geeft. God kennen is tenslotte geen zaak van het verstand.

In de Grieks-Romeinse Oudheid kon tegen de achtergrond van het lot en de harmonie van de natuur, de wil nauwelijks een probleem zijn. Het verkeerde doe je als je misleid bent. Maar als God als Schepper (en ‘wetgever’) wordt losgemaakt van zijn schepping, komt de mens als redelijke pendant van die God op ethische kruispunten te staan. Denken kan tegen (ook natuurlijk) verlangen ingaan. Terwijl Aristoteles nog stelt dat wij van nature verlangen te doen wat goed voor ons is, stelt het christendom dat wij kunnen weten dat iets goed voor ons is en het toch niet doen: overtreding, opstand, rebellie, zonde. De christelijke norm-ethiek vormt een houvast in een diabolische verwarring. Gods genade is onmisbaar om de deugd te laten opbloeien. Onze wil is van nature gecorrumpeerd, in zich verdeeld en niet vrij. Vanuit zichzelf (i.t.t. Stoa) kan deze menselijke wil zich niet verbeteren.

Dit was voor Augustinus de opmaat naar zijn aanvaarding van het christendom. De prediking van Ambrosius van Milaan deed de verstandelijke bezwaren van Augustinus tegen de bijbel afbrokkelen. Het Ene (‘to hen’) was voor Augustinus God. Als het gaat om Plato, is zijn ideeënleer diepgaand van invloed geweest op de wereldoriëntatie van het christendom. Wellicht voorbereid tijdens het Hellenisme, ontwikkelt de christelijke theologie immers een idee van de hemel, waar alles perfect is terwijl de aarde slechts onvolkomen afspiegelingen kent. De heroriëntatie op hoe de dingen zijn bij God is nodig voor een gelovig mens om de kluts niet kwijt te raken.

Augustinus was origineel denker, autodidact (iemand die zichzelf dingen leert). Hij heeft een verpletterende invloed gehad op de theologie van de middeleeuwen. Dat is niet altijd een onbeladen erfenis geweest. Negatieve aspecten zijn: Augustinus’ negatieve kijk op seksualiteit (Adam en Eva konden gemeenschap hebben zonder begeerte; hét onderwerp als het gaat om zonde); de predestinatie: Augustinus heeft geen hoge pet op van de vrije wil. Tegenover Pelagius verdedigt hij de volstrekte afhankelijkheid van de mens als het om diens heil gaat van de genade van God. (Er loopt een lijn van Paulus (Rom. 1,17) naar Augustinus, naar Luther/Calvijn (‘*Augustinus totus noster est*’, Augustinus is geheel de onze), Gomarus, Nadere Reformatie, determinisme). Augustinus onderging dus invloed van Plato en het neoplatonisme (Plotinus), het dualisme van het manicheïsme, het academische scepticisme en de Stoa, maar nam daar ook afstand van. In hun tijd verlichte geesten als Erasmus, Arminius en Spinoza nemen het op voor de vrije wil. Met name filosofen uit de 18e en 19e eeuw als Kant, Schopenhauer en Nietzsche zouden dit thema van de vrije wil nader uitwerken en zich dan meestal in meerdere of mindere mate tegen Augustinus keren.

6 De bekering van een intellectueel

De bekering van Augustinus is een mijlpaal in de geschiedenis van het christendom. Maar hoe bestaat het dat een buitengewoon begaafd intellectueel zich tot het christendom bekeert? Wat was de aantrekkingskracht van het christendom voor Augustinus? (volksreligie gebaseerd op 'openbaring' gelijkenissen, toevalligheden, geworteld in een primitieve antieke etnisch georiënteerde religie met offerdiensten en vreemde spijs- en reinigingsrituelen (jodendom)/ strenge zedenleer/verachting voor mensenwijsheid, niet empirisch te funderen hiernamaalsgeloof). Ook in onze eigen tijd zijn er velen die menen op grond van hun intellect en op louter logische basis het christendom wel te moeten afwijzen (Bijv. Herman Philipse). Terwijl ik geneigd ben een pleidooi voor de wil te houden, omdat ik het als een bewuste keuze beschouw, het religieus paradigma te hanteren, zie ik Augustinus tot een overgave komen aan Gods genade wat bij hem gepaard gaat aan de erkenning dat zijn wil en zijn verstand tekort schieten. Dat spreekt me toch aan.

Maar Augustinus is niet op basis van zijn verstand tot het christendom bekeerd. Een diepgaande persoonlijke crisis staat hierbij centraal. Het verhaal van de stem van het kind in de tuin: Tolle, lege... een kinderlied of een boodschap van God? In 386, op 32-jarige leeftijd is Augustinus van het ene op het andere moment radicaal bekeerd. Hij doet afstand van zijn functie als redenaar en laat zich dopen. (*Belijdenissen*, VIII,12,29)

Augustinus lag onder een vijgenboom te bidden (zoals hij zich later zelf herinnerde woorden in deze geest):

En gij, Heer, hoe lang nog? Hoe lang nog, Heer, zult gij steeds maar vertoornd zijn? Wees onze oude ongerechtigheden niet indachtig! Want door die oude ongerechtigheden - dat merkte ik - werd ik vastgehouden. En ik stiet maar klaaglijke woorden uit: Hoe lang nog, hoe lang nog, dat morgen en weer morgen? Waarom niet meteen? Waarom niet op dit moment een eind aan mijn verfoeilijkheid? Dat zei ik maar en ik schreide maar in bittere vermorzeling van mijn hart.

En ineens, daar hoor ik een stem uit een naburig huis, een stem die zingende zei en steeds weer herhaalde, een stem als van een jongetje of van een meisje, ik weet het niet: 'Tolle, lege! Tolle lege!' (Neem en lees!) En meteen veranderde mijn gezicht en begon ik ingespannen na te denken of kinderen bij een of ander spelletje iets van dien aard zingen; het wilde me niet te binnen schieten dat ik het ooit ergens had gehoord. Toen bedwong ik de heftige stroom van mijn tranen en stond op: de enige verklaring die ik kon geven was deze, dat ik van Godswege bevel kreeg om het boek te openen en de eerste passage waar mijn oog op viel te lezen. (*Belijdenissen*, 8, XII, 29)

Snel ging Augustinus terug naar de plek waar hij een bijbelboek had neergelegd.

Toen ik was opgestaan en weggegaan. Ik pakte het, deed het open en las zwijgend de passage waar mijn ogen het eerst op vielen: 'Niet in brasserie en dronkenschap, niet in slaapkamers en oneerbaarheden, niet in twist en na-ijver, maar trekt de Heer Jezus Christus aan en vertroetelt niet het vlees in begeerlijkheid.' Deze woorden troffen Augustinus. Ze vallen mij na het prachtige verhaal over het kinderlied altijd een beetje ruw op mijn dak. Maar zo is het. Het zijn woorden van Paulus uit Romeinen 13, 13-14. Deze werden door Augustinus als een vingerwijzing Gods ervaren en ze raakten hem diep in zijn hart.

Verder lezen wilde ik niet en het was ook niet nodig. Want meteen, bij het eind van deze zin, stroomde er als een licht zekerheid in mijn hart binnen en vluchtte al de duisternis van mijn weifelen en twijfelen heen.

Van Augustinus zijn veel preken bewaard gebleven die nog steeds goed leesbaar zijn (600, wsch. 10% van totaal). Opvallend is de voor die tijd vlotte stijl. Augustinus was een groot redenaar, een talent dat hij meeneemt de kerk in. Tegenwoordig in boekhandels vaak een grotere afdeling esoterie dan theologie, maar Augustinus blijft, vooral zijn psychologische inzichten vinden nog altijd ook buiten de kerk veel lezers.

7 Over de Stad Gods

Augustinus schuwde de polemiek niet. Hij kon heftig tekeer gaan tegen tegenstanders als Manicheeërs, Donatisten ('Dwingt ze in te gaan!') en aanhangers van Pelagius. Vooral echter was hij een warm pastor. Zijn Belijdenissen worden gezien als een vroege vorm van memoires of autobiografie. Toch doet Augustinus in dit boek veel meer dan een persoonlijk levensverhaal vertellen. Hij geeft zijn visie op de christelijke leer; zijn persoonlijk beleven van die leer; een brede uitwaaiing van de bijbelse visie in de ogen van Augustinus op allerlei filosofische vraagstukken. Zijn persoonlijke beleving wordt dus een sleutel! Niet de rationele overtuiging, maar de geestelijke worsteling geeft de doorslag: existentieel. Ook schreef Augustinus traktaten, verhandelingen, brieven, bijbelcommentaren, dogmatische, filosofische en andere theologische teksten. Buitengewoon belangrijk is zijn boek 'De Civitate Dei', Over de stad of staat van God. In dit werkt geeft Augustinus een belangrijke apologie voor het christendom n.a.v. de val van Rome in 410 door de Visigoten o.l.v. Alarik. Vele heidenen meenden namelijk dat door het verlaten van de oude goden, Rome onder een vloek was geraakt, wat de val van de eeuwige stad had veroorzaakt. Dat Koninkrijk van God waarvan de christenen spraken, was kennelijk zo eeuwig niet. Augustinus legt uit dat het Koninkrijk van God niet van deze wereld is (vgl. Johannes 18,36). Dat is een misverstand. Mensen leven in een *civitas permixta*, een wereld waarin zaken van God en die van de wereld onlosmakelijk door elkaar heen groeien (vgl. Matteüs 13,30 onkruid en graan groeien tezamen op). Dit is impliciet, of eigenlijk wel expliciet kritiek op de groeiende ideologie van het caesaropapisme (via Justinianus en Gregorius de Grote ook fundament onder wereldlijke macht van de Paus). Sinds Constantijn ('Val van het christendom' Heering, 313 Christendom wordt populaire voorkeursgodsdienst al snel de meerderheid, 391 door keizer Theodosius staatsgodsdienst) werd gemeend dat het christelijk geworden Romeinse Rijk het koninkrijk van God op aarde ging belichamen. Er zijn dus voor Augustinus twee steden: de aardse stad, gedreven door zelfliefde en de stad van God, gedreven door de liefde van God. (*Stad Gods*, XIV, xxviii en XIX, xvii)

Ik concludeer dat in de zorg voor mensen die het moeilijk hadden, de zusters Augustinessen in de geest van Augustinus en Sint Monica prachtig werk hebben gedaan in Hilversum. Zij worden gemist, maar gelukkig hebben we Casella nog. Heel veel mensen, binnen en buiten de kerk, hebben vandaag nog steeds niet begrepen op hoeveel manieren je de bijbel kunt lezen. Augustinus gaat ons voor. Onze wereld ziet er heel anders uit maar is niet wezenlijk anders dan die van Augustinus. Goed en kwaad zitten door elkaar heen, ook in ons eigen hart. Ons geloof roept om verheldering. Onze rede redt ons niet. Wij hebben ons hart nodig en vooral een ziel, om niet uit elkaar te vallen en het goede te kunnen ervaren, met al onze zintuigen.

Enige literatuur

Boeft, J. de en I. Sluiter (eds.), *Aurelius Augustinus. Wat betekent de bijbel? (De Doctrina Christina)*, Amsterdam/Leuven 1999.

Marrou, H., *Saint Augustine and his Influence through the Ages*, New York/London 1957.

Robert Zimmer, 'De bekering van een intellectueel' in *De schatkamer van de filosofie*, vert. Margreet de Boer en Ronald Kuil, Utrecht 2005, 24-36.

Paul van Tongeren, *Geluk, deugd, plicht, keuze, 8 hoorcolleges over de geschiedenis van de ethiek*, Nijmegen z.j.

Geest, P. van, *Stellig maar onzeker. Augustinus' benadering van God*, Budel 2007.

Tol. A. van (red.), *Zusters van de Monnikenberg. Van Stad Gods naar Casella*, Hilversum 2014.